

NAUJI PUSLAPIAI MEDINIŲ PILIŲ TYRIMUOSE

GINTAUTAS ZABIELA

Viduramžiai bent jau karybos istorijoje mums asocijuojasi su pilimis. Mūrinėmis pilimis, kurios tankiai nusėjusios ne vieną Vakarų Europos šalį, be kurių vaizdų neapsieina jokia knyga ar filmas apie tą laikotarpį, kurių didybė ar griuvėsių romantika užburia jas lankant. Iš to ir atitinkamas visuomenės dėmesys joms: pilys lankomos, tyrinėjamos, restauruojamos, pritaikomos nūdienos poreikiams. Visa tai matome ir Lietuvoje. Tik čia tų mūrinių viduramžių pilių – ant dviejų rankų pirštų suskaičiuoti. O Lietuvoje trumpu viduramžių laikotarpiu – kone nuolatinis karas su ordinu, kuris, pasak kai kurių istorikų, truko net ketvirtį tūkstantmečio. Tegul tai ir pagražintas istorijos vaizdas, tačiau kovų būta tarpais ir labai aršių, jų metu buvo puolamos, ginamos ir užimamos pilys. Bet daugiausia jos buvo medinės. Šalia beveik 10 Lietuvos mūrinių pilių iš XIII–XV a. rašytinių šaltinių žinome daugiau kaip 60 medinių pilių vardų, ir tai neskaitant baltų genčių pilaičių. O kur dar gana gausūs vėlyvieji piliakalniai, kuriuose tik archeologiniai radiniai liudija apie čia buvusius medinius įtvirtinimus, istorijos tėkmėje likusius bevardžiais. Taigi Lietuva yra medinių pilių kraštas, ir tai yra mūsų savitumas ir išskirtinumas, nulemtas istorinės tradicijos, gamtinės-geografinės ir valstybės ekonominės padėties.

Sąlygos atsirasti medinėms pilims (tuo metu tiksliau – įtvirtinimams) susikūrė labai seniai, dar I tūkstantmetyje pr. Kr., kai žmonės pradėjo keltis gyventi į kalvų viršūnes ir jas tvirtinti. Brūkšniuotosios keramikos kultūros laikais šie įtvirtinimai labai patobulėjo ir II a. šiai kultūrai išnykus tradicija nenutrūko. I tūkstantmetyje piliakalniai Lietuvoje įgauna gerai įtvirtintų slėptuvių, diduomenės pilaičių ir net gyvenviečių branduolių funkcijas. Jie labai įvairūs, tačiau visus juos sieja mediniai įtvirtinimai. Nuo II tūkstantmečio pradžios jau galime ieškoti medinių pilių užuomazgų. Iš pradžių tai buvo gentinės pilys, susikūrus Lietuvos valstybei – ir valstybinės. Daugiausia pastarąsias ir žinome iš rašytinių šaltinių. Paskiros medinės pilys Lietuvoje išstovėjo bent iki XV a. vidurio.

Nors istorines medines pilis su piliakalniais pradėta sieti dar XX a. pradžioje, atidesnio dėmesio jos sulaukė tik nuo XX a. šeštojo dešimtmečio. Tik tuomet susikaupė minimali kritinė šaltinių (ypač archeologinių) masė, jau leidusi daryti tam tikrus apibendrinimus. Pradėta pristatyti šių pilių materialinę kultūrą, atskleisti istorinę ir architektūrinę raidą, socialinę ir karinę reikšmę. Tyrimai visomis šiomis kryptimis vyksta iki dabar. Vieni paskutinių, kartu ir naujausių tokių tyrimų rezultatų skelbiami šiame *Lietuvos pilių* numeryje. Jis iš dalies parengtas Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direktijos 2009 m. vasario 26 d. organizuotame seminare „Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato teritorijos tyrimai“ skaitytų pranešimų pagrindu. Daugiausia dėmesio jame buvo skiriama naujausių Vilniaus medinės pilies, iš šaltinių žinomos Kreivosios pavadinimu, vietos tyrimų duomenims pristatyti.

Šiandien jau visuotinai sutariama, kad šios 1390 m. sunaikintos Vilniaus pilies vietos reikia ieškoti dabartinio

Kalnų parko kalvose. Tačiau kai kalba pasisuka apie konkrečią šios pilies vietą, nuomonės išsiskiria. Tai nenuostabu: iki pat pastarųjų metų Kalnų parko teritorija archeologiškai yra menkai tyrinėta, o pati vietovė nuo XIV a. pabaigos labai pasikeitusi: paveikta erozijos, nuplauta Vilnios, apardyta XVII ir XIX a. įtvirtinimų, įvairių XX a. pertvarkymų, pagaliau labai apaugusi medžiais. Čia ne visur tinka archeologams įprastas tyrimų metodas kasant perkasas ir viską kruopščiai fiksuojant. Vienur jose jau galima nieko neberasti, kitur susidurti su storais eroziniais ar supiltiniais sluoksniais, dar kitur ir išvis neįmanoma tyrinėti, nes paviršius padengtas dabartinėmis tvirtomis dangomis. Tai ypač pasakytina apie Dainų slėnį, kuriame dar 1956 m. buvo atkastos aiškios medinio Vilniaus liekanos. Todėl siekiant giliau pažinti čia esančias senąsias struktūras buvo pasitelkti naujausi tyrimų metodai, kurie pateikė įdomių duomenų. Tai kiurairi žemė „matantis“ georadaras (Dainiaus Michelevičiaus ir Manto Budraičio publikacija), gilius sluoksnius pasiekti galintis gražtas (Antano Pečkaičio tyrimai), paviršių deformacijos įvertinimas pasitelkiant dabartines technologijas (Jono Satkūno ir jo bendradarbių tyrinėjimai). Naujai peržvelgti ir negausūs rašytiniai šaltiniai apie šią pilį (istoriko Stepheno C. Rowello išvalgos). Remiantis visais šiais duomenimis pabandyta atskleisti Dainų slėnio senojo užstatymo struktūrą ir šios teritorijos raidą (archeologo S. Sarcevičiaus pateikiami apibendrinimai).

Straipsnių apie Kalnų parko tyrimus bloką gražiai papildė pora platesnio pobūdžio darbų. „Medinę“ Vilniaus temą pasitelkusi Žemutinės pilies medžiagą plėtoja Rūtilė Pukienė, identifikuo dama XIII–XVI a. radinių medieną. Konceptualų straipsnį pateikia Oksana Valionienė, pagal visus iki tol sukauptus duomenis apie Vilniaus paleoreljefą ir urbanistinę struktūrą rekonstruodama viduramžių miesto raidą.

Likę straipsniai skirti daug platesnėms problemoms pasiaiškinti. Vytas Jankauskas remdamasis istoriniais duomenimis aptaria Gediminaičių kunigaikštystės LDK pietinėse žemėse. Baltarusių tyrinėtojas Genadzijus Semiančiukas apibūdina Baltarusijoje stovėjusių medinių pilių (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimas) tyrimų problematiką. Vidmantas Jankauskas pateikia jau mūrinės LDK laikų Naugarduko pilies ikonografinius šaltinius. Galiausiai Rūta Guzevičiūtė pažeria duomenų apie XIV–XV a. pilių gyventojų aprangą.

Visa ši skelbiama medžiaga yra naujausi (daugiausia 2008 m.) tyrimų duomenys, kurie pirmiausia yra labai svarbūs Vilniaus seniausiai istorijai pažinti. Pastaroji laukia nesulaukia naujų apibendrinimų. Paskutinė Vilniaus miesto istorija pasirodė dar 1968 m., t. y. daugiau kaip prieš 4 dešimtmečius. Nuo to laiko sukaupta galybė naujų duomenų miesto istorijai, ypač jos seniausiam laikotarpiui, atskleisti. Norisi tikėti, kad šiame *Lietuvos pilių* numeryje skelbiami darbai nors truputį prisidės prie naujos Vilniaus istorijos rašymo.